

محمود مهدی پور

شرکت، دو حزب و گروه و یابین دو فرد منعقد می‌گردد، برای دو طرف حقوق و وظایفی ایجاد می‌کند، که رعایت آن، ضامن جریان سالم و عادلانه فعالیت‌های اجتماعی است و بی‌توجهی به پیمانها و قول و قرارها، ریشه بسیاری از ستمها، اختلافات و تباها شدن امکانات و نیروهاست.

قراردادها در همه ابعاد زندگی انسان به چشم می‌خورد و در تأمین نیازهای گوناگون نقش دارد. قراردادهای تجاری (خرید و

قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾^۱.

زندگی جامعه براساس قراردادها و قول و قرارهای اجتماعی اداره می‌شود. بخش اندکی از نیازها در قالب تبادل‌های نقد و فوری و بدون قرارداد قبلی تأمین می‌شود ولی بخش بیشتری از نیاز جامعه براساس برنامه‌ریزی و آینده‌نگری و در پی توافقاتها و قراردادهای، وعده‌ها، پیش‌خرید، پیش‌فروش، معاهدات اقتصادی، معاهدات فرهنگی، سیاسی، معاهده‌های دفاعی، و... قابل تأمین است.

قراردادهایی که بین دو کشور، دو

۱. اسراء/ ۳۴. «و به عهد [خود] وفا کنید، که از

عهد سؤال می‌شود.»

فروش)، قرارداد استخدام، قرارداد بیمه، قرارداد حمل و نقل، قراردادهای توریستی و جهانگردی، قرارداد تهیه و تولید کالاهای مورد نیاز، قرارداد توزیع و قبول نمایندگی و فروش کالاها، قرارداد نظارت و پشتیبانی و تعمیر و نگهداری تجهیزات فنی و صنایع، قراردادهای بهداشتی، درمانی، آموزشی، پژوهشی، تبلیغی و اطلاع رسانی و تغذیه خبری، و صدها نوع قرارداد دیگر، بین افراد و شرکتهای و سازمانها و نهادهای گوناگون دولتی و غیردولتی وجود دارد که همچون رگهای بزرگ و کوچک، خون مورد نیاز را به بخشهای مختلف جامعه می‌رساند.

ایمن قراردادهای در زندگی اجتماعی؛ افراد، شرکتهای، سازمانها، نهادها و وزارتخانه‌های گوناگون را به یکدیگر پیوند می‌دهد و پشتوانه روحی، روانی فعالیت‌های افراد است.

دست یابی به اهداف و آرمانها، تأمین نیازها، ایفای تعهدات و انجام مسئولیتها تابع وفاداری و پایبندی طرفین و اطراف قراردادها، به عهد و

پیمان خویش است.

روزانه میلیونها قرارداد و قول و پیمان بین افراد و نهادهای گوناگون به صورت مکتوب و شفاهی منعقد می‌شود، که زیر بنای فعالیتها و جهت بخش تلاشهاست. پیامبر گرامی ﷺ معیار ارزیابی انسانها و نزدیکی آنان به خود را چنین بر شمرده است: «أَقْرَبُكُمْ عَدَاؤِي فِي الْمُؤَقَفِ أَصْدَقُكُمْ لِلْحَدِيثِ وَأَدَاؤُكُمْ لِلْأَمَانَةِ وَأَوْفَاؤُكُمْ بِالْعَهْدِ وَأَحْسَنُكُمْ خُلُقًا وَأَقْرَبُكُمْ مِنَ النَّاسِ»^۱ فردای قیامت کسی به من نزدیکتر است که راستگوتر باشد، نسبت به امانت بیشتر رعایت کند و نسبت به عهد و میثاق وفادارتر، اخلاقش نیکوتر و مردمدارتر باشد.

در مورد دیگر فرموده است: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَبِ إِذَا وَعَدَ»^۲ هر کس به خدا و قیامت ایمان دارد، باید به وعده خویش وفا کند.

امور فوق؛ یعنی، راستگویی، امانتداری، وفاداری به پیمانها و حسن خلق و پاسداشت احترام و حقوق انسانها، از اصول عقلی و فطری و

۱. میزان الحکمة، ج ۴، ص ۳۶۱۲.

۲. ح ۲۲۲۶۴.

قوانین فرا مذهبی است.

امام صادق علیه السلام فرموده است: «ثَلَاثَةٌ لَا عُذْرَ لِأَحَدٍ فِيهَا آدَاءُ الْأَمَانَةِ إِلَى الْبِرِّ وَالْفَاجِرِ، وَالْوَفَاءُ بِالْعَهْدِ لِلْبِرِّ وَالْفَاجِرِ وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ بَرِّينِ كَانَا أَوْ فَاجِرَيْنِ؛^۱ سه چیز است که هیچ کس نسبت به آنها بهانه‌ای ندارد: تحویل امانت چه صاحب آن نیکوکار باشد، چه بدکار. وفاداری به عهد و پیمان، طرف آن خوب باشد یا بد. و نیکی به والدین، خواه آنان نیکوکار باشند، خواه گناهکار.»
پایبندی به تعهدات فطری و اجتماعی از مهم‌ترین توصیه‌های نبوی صلی الله علیه و آله و اهل بیت پیامبر علیهم السلام است. «پیمان شکنی»، دشمن بزرگ همکاری، اعتماد، عدالت و مهرورزی انسانهاست.

«وفاداری»، نشان ایمان، فطرت سالم، صداقت، شرافت انسانی و راه و رسم اسلام و مسلمانی است. در حدیث علوی علیه السلام آمده است که اصل دین دو چیز است. ادای امانت و پایبندی به میثاقها.

«أَصْلُ الدِّينِ آدَاءُ الْأَمَانَةِ وَالْوَفَاءُ بِالْعَهْدِ؛^۲ پایه دین، تحویل امانت و

وفای به عهد است.»

ادای «امانت» الهی و مردمی و وفاداری به «پیمانهای الهی و مردمی» عصاره اسلام است.

هم دولت مردان و وظیفه دارند نسبت به مسئولیتها و امکانات امانت دار باشند و بر عهد و میثاقی که با جامعه و یکدیگر می‌بندند، وفادار بمانند، هم مردم وظیفه دارند، نسبت به خدا و خلق خدا و نسبت به دولت و ملت، به عهد و پیمان خویش پای بند باشند و آنچه به عنوان امانت در اختیار ایشان قرار گرفته است را سالم و کامل به صاحبش رد کنند. و چه زیباست تعبیر قرآن کریم: «وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ»^۳؛ «آنان (مؤمنان) کسانی هستند که امانتها و پیمانهای خود را رعایت می‌کنند.»

«اعتماد متقابل» زیر بنای همفکری، همکاری، سهولت داد و ستدهای اجتماعی، و مهم‌ترین نرم‌افزار مدیریت اجتماعی است و

۱. همان، ص ۳۶۱۳، ح ۲۲۲۸۶.

۲. غرر الحکم، ح ۱۷۶۲.

۳. مؤمنون / ۸۱

مفاد تعهدات اجتماعی، از مهم‌ترین بخشهای نرم‌افزاری زندگی اجتماعی است. اگر منابع اولیه و کالاهای تولیدی را «سخت‌افزار» زندگی اجتماعی بدانیم، قراردادهای و قوانین الهی نرم‌افزار اتحاد، تعاون، عدالت، خدمت‌رسانی و مهرورزی است.

محصولات مورد نیاز جوامع بشری در پرتو قوانین الهی و رعایت قراردادهای اجتماعی، تولید و توزیع می‌شود.

قراردادهای چه شفاهی و چه کتبی و با پشتوانه مثبت اداری، پشتوانه داد و ستدهاست. نوشتن قراردادهای روشن بودن ابعاد گوناگون آنها، شاهد گرفتن بر محتوای قرارداد و عادلانه بودن آن و پای‌بندی به محتوای آن، از رهنمودهای برجسته در تاریخ قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام است.

در طولانی‌ترین آیه قرآن چنین آمده است: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ...﴾^۱ «ای کسانی که ایمان

بدون آن نیروها از تولید، توزیع، و خدمت‌رسانی و از هرگونه تحرک اجتماعی مثبت باز می‌مانند. چرخ کارگاهها و کارخانه‌ها براساس امید و «اعتماد متقابل» می‌چرخد و بدون آن از حرکت باز می‌ایستد. قراردادهای و توافقات دو جانبه و چند جانبه، اعتماد و امید را تقویت می‌کند. وظیفه و حقوق افراد و گروهها را روشن می‌سازد. و چرخ زندگی جمعی را به حرکت و ا می‌دارد.

پیمان شکنی، خیانت در امانت، دروغ‌پردازی و اخلال در قول و قرارها و تعهدات اجتماعی توسط هر کدام از اطراف قراردادهای، روابط اجتماعی را با مشکل بی‌اعتمادی و بدبینی و شک و تردید مواجه می‌سازد و توقف هر کدام از چرخ‌دنده‌ها، ماشین تولید و توزیع و خدمت و عدالت را متوقف می‌سازد. قطع امید و سلب اعتماد، بزرگ‌ترین عامل توقف و رکود فعالیت‌های مثبت در جوامع بشری است.

انعقاد قراردادهای، تثبیت و تحکیم قراردادهای، ابهام‌زدایی از آن و عمل به

آورده‌اید! هنگامی که بدهی مدّت داری [بخاطر وام یا داد و ستد] به یکدیگر پیدا کنید، آن را بنویسید. و باید نویسنده‌ای از روی عدالت، در میان شما [سند را] بنویسد.»

قراردادهایی که بین دولت و مردم وجود دارد، قراردادهایی که بین سازمانهای بزرگ؛ مثل «تأمین اجتماعی» و مردم منعقد می‌شود، نباید اجباری باشد و از دو طرف باید محترم شمرده شود و مدیران و مسئولان نهادها حق ندارند، یک جانبه قرارداد را لغو کنند، یا به میل خود تفسیر نمایند و یا با تغییر مسئولان، قراردادها را بی‌اعتبار کنند و به دلخواه خود چیزی به تعهدات بیفزایند و یا کم کنند. در فقه اسلامی، بخش عقود و معاملات، مرزهای حلال و حرام و چگونگی داد و ستدها و قراردادها روشن شده است و حقوق طرفین را در هر معامله و قرارداد اعلام می‌دارد. عقود لازم و قراردادهای لازم الاجرا را - که با مصالح و منافع طرفین ارتباط دارد - هیچ کدام حق ندارند یک طرفه لغو کنند و از اجرای آن سرباز زنند.

البته برخی قراردادها از دو طرف یا یکی از طرفین قابل فسخ و لغو است؛ مثلاً قرارداد «ودیعه» از دو طرف قابل فسخ^۱ و قرارداد رهن از سوی رهن گیرنده قابل فسخ است.^۲

پای‌بندی به میثاقها و التزام عملی به قراردادها و هر گونه عقد مشروع، ضامن حفظ منافع جمعی است و زمینه تأمین نیازهای عمومی را فراهم می‌سازد. ضرورت وفای به عهد و متعهد به قول و قرارها بودن، از اصول فطری و قوانین جهانی و احکام مشترک ادیان آسمانی است. رهایی از استثمار و ظلم و استقرار عدالت اجتماعی بدون رعایت عهد و میثاق و قراردادهای اجتماعی امکان‌پذیر نیست و پیمان شکنی، با تقوا و پارسایی سازگار نیست.

سیره و سخن پیامبر اعظم در زمینه پاسداری از عهد و میثاق و تعهد آن بزرگوار به قول و قرارها و تلاش برای تحقق وعده‌ها، بهترین الگوی عملی برای مسئولان و مردم است که جای پژوهشی

۱. رساله نوین، ج ۲، ص ۲۴۳.

۲. همان، ص ۲۵۱.

جامع در آن همچنان خالی است. در این مجال به برخی رهنمودهای آن بزرگوار اشاره می‌کنیم:

۱. قال رسول الله ﷺ: «لَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ؛^۱ کسی که پیمان ندارد، دین ندارد.»
 ۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا نَقَضُوا الْعَهْدَ، سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ عَدُوَّهُمْ؛^۲ وقتی پیمانها را بشکنند، خداوند دشمن آنان را بر ایشان مسلط می‌کند.»

رسول گرامی ﷺ نه تنها وفاداری به قول و قرارهای بین مسلمانان را ضروری می‌شمرد، بلکه نسبت به پیمان شکنی و نقض قرارداد با کفار نیز هشدار می‌دهد و خود را مدافع یکایک آنان می‌شمارد:

۳. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِدًا أَوْ انْتَقَصَهُ أَوْ كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ أَوْ أَخَذَ مِنْهُ شَيْئًا بِغَيْرِ طِبِّ نَفْسٍ مِنْهُ فَإِنَّا حَاجِبُجْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛^۳ هر کس بر «معاهدی» ستم کند، یا حق او را ندهد، یا بیش از توان بر عهده وی باری تحمیل کند و به نارضایتی چیزی از وی بستاند، روز قیامت من طرف حساب و شاکی او خواهم بود.»
 اصل وفاداری به شروط و عهد و امان و تعهدات از روشن‌ترین شاخصهای فرد

مسلمان و امت اسلامی است. رسول اکرم ﷺ با عبارات گوناگون این نکته را گوشزد فرموده است که مؤمنان به عهد و پیمان خویش وفادارند.

«- الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ.

- الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ.

- الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إِلَّا شَرْطاً حَرَمَ حَلَالاً أَوْ أَحَلَّ حَرَاماً؛^۴ مسلمانان نزد شرطهای خود هستند. مسلمانان بر شرطهای خود هستند. مسلمانان بر شرطهای خود هستند؛ مگر شرطی که حلالی را حرام و یا حرامی را حلال کند.»

مسلمان در هنگام پیمان بستن و امضای قرارداد و قول دادن باید نهایت هوشیاری و دینداری خویش را نشان دهد، و اگر تعهد مشروعی را بر عهده گرفت، با تمام توان در وفاداری به عهد خویش بکوشد و یا رسماً و بدون فریب و نیرنگ آن را لغو کند. در تاریخ زندگی رسول گرامی حتی یک مورد خلف وعده و پیمان شکنی وجود

۱. میزان الحکمة، ج ۳، ص ۲۱۴۷.

۲. همان، ص ۲۱۴۷.

۳. همان.

۴. همان، ص ۲۱۴۶.

وفاداری به عهد و میثاق است.

رعایت پیمانها و قول و قرارها
وظیفه عمومی امت اسلامی است؛ ولی
دولت مردان و شخصیت‌های بزرگ
جامعه اسلامی و روحانیون و مبلغان
گرامی، در صدر این مسئولیت الهی و
خط مقدم این وظیفه بزرگ اجتماعی
قرار دارند و نسبت به میثاق الهی و
مردمی باید وفادار باشند.

قرار ملاقات، قرار سخنرانی، قرار
بازدید، وعده جایزه به دانش‌آموزان و
هر عهده‌ی را کوچک نشمارند.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آؤْفُوا
بِالْعُقُودِ...»^۱ «ای کسانی که ایمان
آورده‌اید! به پیمانها وفا کنید.»

از امام هشتم حضرت علی بن
موسی علیه السلام نقل شده که فرموده است:
«أَنَا أَهْلُ بَيْتِ نَبِيِّ نَبِيِّنا دِينًا كَمَا صَنَعَ
رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم؛ ما خاندانی هستیم که وعده
خویش را از بدهیهای خود می‌دانیم،
چنانکه رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم چنین بود [و]
وعده‌های خویش را از بدهکارهای خود
به حساب می‌آورد.»

۱. مانده / ۱.

۲. بحار الانوار، چاپ بیروت، ج ۷۲، ص ۹۷.

ندارد. و تا وقتی دشمنان به عهد
خویش پای‌بند بودند، رسول اعظم،
پیمانی را نقض نمی‌کرد.

انواع عهد و پیمان

پیمان و عهد و میثاق انواع و اقسام
گونگون دارد و پایداری و وفاداری به
تمام میثاقها ضروری است.

- عهدی که انسان با خدا بسته
است «میثاق فطرت» و خدا در آغاز
خلقت با انسان بسته است.

- عهدی که براساس نذر و عهد و
قسم با خداوند می‌بندند.

- معاهداتی که بین مسلمانان و
کفار بسته می‌شود. (امان و معاهده)

- عهدی که بین مسلمین و اهل
ذمه منعقد می‌شود. (قرارداد جزیه)

- عهدی که بین دولت و مردم بسته
می‌شود. «قسم رئیس جمهوری»

- قراردادهایی که بین دولت و
کارمندان و کارگزاران بسته می‌شود.

- پیمانهایی که خود مردم با
یکدیگر در تأمین نیاز زندگی به
صورت مکتوب یا شفاهی می‌بندند.

همه این میثاقها مشمول قانون
قرآنی و رهنمودهای نبوی در زمینه